

ŽANROVSKE METAMORFOZE KOSOVSKOG ZAVETA

Pavle RAK

Poslednja faza u izopačavanju kosovskog zaveta i njegov put od književnosti do srpskog diplomatskog i pravnog (ustavotvornog) diskursa. Koliko god da se ideolozi trudili, tekst će uvek ostati tekst, a život – život.

Nije lako narodu čiji su utemeljivački tekstovi pisani u okvirima hagiografske tradicije. Žanrovske osobine te vrste literature su stilizacija i manirizam, prilagođavanje građe unapred zadanim modelima, pa zato (na nesreću naroda koji njima zamenjuje slabašnu ili nepostojeću političku, pravnu, etičku tradiciju) i zanemarivanje realnosti u korist idealne projekcije, radikalna razlaz ovostranog i onostranog, svesno stvaranje što veće napetosti između dosadašnjeg trpljenja i nagrade koja dolazi, čak ne ni u budućnosti, nego tek s one strane svakog vremena. Hagiografski tekstovi su najmanihejskiji deo hrišćanske tradicije i obično se čitaju sa dužnom distancom, bez koje bi vodili u opasnu blizinu milenarističkih jeresi. Osobito martirologiji (a ona predstavlja osnovni model hagiografije, sve ostalo su varijacije i izvedenice) ne pružaju mnogo alternativa: da su u svoje vreme bili bukvalno shvaćeni kao opšti model ponašanja (a takvih je tendencija uvek bilo, samo su bivale marginalne), hrišćanstvo bi se samo od sebe ugasil, jer ne bi bilo nikoga da ga produži. Ako ta vrsta literature uspe da se nametne kao kriterijum smisla ovozemaljskog života, razumljivi su duševni lomovi koji slede. Srećom po obične smrtnike, ali i po čitave narode, pokrete i religije, život uvek teče dalje, doduše poremećenim tokovima, ali se ne da sasvim zaustaviti. Koliko god se ideolozi trudili, tekst će uvek ostati tekst, a život – život. Iako unakažen, ponekad.

Kosovski zavet je izvorno i pre svega književna pojava, na srpske istorijske prilike prenešeni osnovni kalk Jevanđelja. Njime je realna nesreća, koja je Srbe zadesila 1389. (pored pogibije, razaranja, još i gubitak samostalnog političkog života i prekid razvoja kulture), bar donekle kompenzovana: tek je taj kalk omogućio samoidentifikaciju Srba sa vrhunskom paradigmom judeohrišćanske civilizacije u kojoj su do tada učestvovali na akcidentalan način, kao objekti kulturnog uticaja Vizantije.

Štaviše, omogućio je stavljanje Srba u samo središte hrišćanske paradigme (knez Lazar, a sa njim i *celokupna srpska vojska*, što bi trebalo da znači *srpski narod u celini*, ponavljaju svesnu i iskupilačku Hristovu žrtvu, biraju poraz na ovom svetu – a hrišćanski mučenici su uvek birali svoju sudbinu, uvek izborom svedočili svoju pripadnost onostranom – biraju da izgube bitku, napuste zemaljsko carstvo, i zadobiju Nebesko, vaskrsnu u večni život; ko zaželi da ostane u životu, ko ne dođe *da pogine*, proklet je). Da je ikada dosledno sproveden u delo, taj preambiciozni projekt bi imao fatalne zemaljske posledice. Ovako, suočeni smo sa serijom njegovih deformacija, ali Srbi i dalje žive.

Neposredno posle kosovskog boja, tekstovi koji su pokušavali da osmisle to što se desilo imali su žanrovske odlike oplakivanja, zaupokojne službe, proslave poginulih, koja je vrhunac i krajnji domet takve službe. U tom okviru, hagiografski sadržaj normalno funkcioniše; cilj je apoteoza mučenika, osmišljenje, transcendiranja njihove smrti. Kasnije, međutim, taj se sadržaj prenosi u druge literarne žanrove, čime se, uprkos sličnoj retorici (suprotstavljenost zemaljskog i nebeskog carstva i td.) funkcija tekstova menja, a poruka izopačava. Kroz period otomanske vladavine, a osobito u vreme kada su u Srbiju prodrli uticaji evropskog romantizma (u Srbiji najснаžnije projavljani kroz ulogu i vrednovanje „narodnog“ stvaralaštva) prvi put se bitno menja uloga kosovskog zaveta: on postaje generator ideje vaskrsenja nacionalne države ovde i sada, a ne više kod Boga i sa Bogom. Karakteristično za tadašnje (pa i sadašnje) stanje srpske Crkve je da taj otklon, odustajanje od osnovnog cilja hrišćanskog života, a radi zemaljskih ciljeva, nije primećen, još manje reflektovan. Sada se priželjkuje pobeda na ovom svetu i carstvo zemaljsko. Tipičan primer je uloga namenjena Obiliću kao oličenju zagriženog borca koji protivnika ubija po svaku cenu, pa i vulgarnom prevarom, lažju i izneveravanjem poverenja – ne ratnim lukavstvom. Još drastičniji primer je istraga poturica kao oličenje totalne inverzije smisla Božićnog praznovanja, koje bi celom svetu trebalo da donese mir Božiji. Svi elementi priče su ostali gotovo isti, ali se desila radikalna promena konteksta – što je praćeno prelazom iz hagiografskog u žanr epike.

Novi zaokret, novu funkciju i smisao, kosovski zavet dobija u vreme grozničavog traženja nacionalnih korena, počev od sedamdesetih godina prošlog veka. Književnici i istoričari obrađuju romantičarske ideje na svoj način, u svom žanru. Istoričari sve češće prenebregavaju naučne metode i rezultate istraživanja, a okreću se pisanju pamfleta. Književnici koriste postupke koji su u modi, ne više tipizaciju i idealizaciju, nego preterivanja, grotesku. Prodaja na licitaciji nacionalnih ideja se obavljala sa javnih tribina, na stranicama dnevne štampe, ali i u književnim delima koja su pretendovala na to da kreiraju nacionalnu svest, i koja su svojim autorima donosila najprestižnije nagrade, otvarala vrata najuglednijih kulturnih institucija. U toj književnosti Kosovo je postalo „celokupna srpska teritorija“, „srce“, „mozak“, „očno dno srpskog duhovnog vida“, „najskuplja reč“ (na kraju se ispostavilo, da je neodgovorno

trabunjanje zaista skupo koštalo, mada je sama reč doživela strahovitu inflaciju, kao Miloševićev dinar). U to vreme, kosovski zavet se najviše udaljio od svog prvobitnog smisla, od posvećenja kroz totalnu hristoliku kenozu, pristajanjem da se izgubi vlast nad zemaljskom teritorijom, budući da je ova nespojiva sa žuđenom apoteozom. Umesto toga, razlegali su se bojni pokličići, pozivi na osvetu, na rekonkvistu.

Poslednja faza u izopačavanju kosovskog zaveta nastupila je nedavno, kada je ovaj postao deo srpskog diplomatskog i pravnog (ustavotvornog) diskursa (u kontinuitetu sa prethodnim periodom, cilj je vlast nad teritorijom – koju sada naseljava drugi). Srpska politička misao je najzad prešla iz književnosti u domen koji prosto ne trpi toliku dozu iracionalnosti. Zato se ti skupštinski govori, diplomatski spisi i apeli, pregovaračke platforme, ustavna preambula ili pak imovinsko-pravni akti uopšte više ne mogu čitati, čak ni kao parodija i farsa. Dok, naprimer, metafore M. Bečkovića još uvek mogu da se prime kao književnost, mada popularna i populistička, u opasnoj blizini mangupskih doskočica, ove poslednje politikantske zloupotrebe kosovskog zaveta nisu ni blizu državičkim aktima. Štaviše, one pre svega zvuče morbidno, kao svojevrсни pravni i diplomatski pandan hladnjačama koje su po Srbiji prevozile i po policijskim poligonima ostavljale leševe sa Kosova, a da ni dan danas ne znamo ko je za to odgovoran. Kada su u pitanju skupštinski govori i novi Ustav, bar to neće ostati skriveno: odgovorni imaju ime i prezime.

Time se žalosno završavaju preobražaji kosovskog zaveta. Vreme je možda da tom zavetu vratimo njegovu prvobitnu funkciju i oblik, da se i sami vratimo traženju Carstva Nebeskog koje je, kako reče Gospod, u nama.